

היחס בין אביזרייהו דע"ז לאביזרייהו דעריות

הרב מרדכי גרוס

ראשי פרקים

- א. פתיחה - אביזרייהו דג' עבירות
- ב. גדר יהרג ואל יעבור באביזרייהו דע"ז
- ג. גדר אביזרייהו דעריות
- ד. גדר יהרג ואל יעבור באביזרייהו דעריות
- ה. פסיקת דין יהרג ואל יעבור באביזרייהו דע"ז
- ו. היחס בין אביזרייהו דע"ז ואביזרייהו דעריות
- ז. סיכום

א. פתיחה - אביזרייהו דג' עבירות

הקב"ה צונו לקיים את מצוותיו שמסר לנו בתורה, אך במקום שקיום המצווה כרוך בסכנת חיים אינו מבקש שנסתכן עבור קיום המצווה. התנאים דנו מהו המקור להגבלה זו בציווי המצוות, והסיקו שהמקור המרכזי לכך נלמד מהפסוק "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אִתְּם הָאֲדָם וְחַי בְּהֶם אֲנִי ה'" (ויקרא יח, ה) וכפי שדורש רב יהודה בשם שמואל "וחי בהם - ולא שימות בהם" (יומא פה, ב).

אמנם ישנם מצוות ייחודיות בהם נצטוונו למסור את הנפש וליהרג כדי לא לעבור על העבירות. ר' ישמעאל ור' אליעזר נחלקו אלו עבירות כלולות בחומרה זו שעליהן יש למסור הנפש וליהרג כדי לא לעבור עליהן. דעת ר' ישמעאל שכלל העבירות שבתורה כלולות בלמוד מהפסוק וחי בהם, ויש לעבור עליהם ולא ליהרג עבור מניעת העבירה. ורק על עבירות שנעשות בפרהסיא יש ליהרג ולא לעבור כפי שנלמד מהכתוב "ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל" (ויקרא כב). לעומתו סובר ר' אליעזר שעל שלושת עבירות החמורות, עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, יש ליהרג כדי לא לעבור עליהם אף כאשר נעשות בצנעא. לדעתו הפסוק וחי בהם מלמד התר לעבור על העבירות במקום סכנה רק ביחס

לשאר עבירות אך אינו כולל את שלושת העבירות החמורות הללו (סנהדרין עד א, ע"ז כו א). להלכה נפסק כדעת ר' אליעזר ובשיטתו נדון בהמשך המאמר.

שלושת העבירות החמורות כלולות מגוף האיסור, ואיסורים נוספים הנלווים להם. איסורים נלווים אלו אמנם כלולים בנושא העבירה החמורה אך הם אינם עיקר העבירה, הדבר מתבטא הן במעשה העבירה וגם בעונש עליה, לדוגמא גוף איסור ע"ז הוא ההשתחויה לצלם. ואלו הנאה מהע"ז כמו ריפוי על ידי שימוש בה הינה איסור הנלווה לע"ז, העונש על גוף איסור ע"ז הינו מיתה, ואלו העונש על הנאה מע"ז הוא מלקות.

במאמר נדון על היחס שבין האיסורים הנלווים לע"ז לבין האיסורים הנלווים לעריות. נמצא שראשונים רבים השוו ביניהם, אך הרב יוסף קארו בפסיקתו בבית יוסף ובשו"ע מבדיל בין השניים. נברר את הסברא שלו לחלק ביניהם, ואת מקור הדברים. באיזה ראשון הוא נתלה ומה המקורות לכך בדברי חז"ל.

ב. גדר יהרג ואל יעבור באביזרייהו דע"ז

בגדרם של אביזרייהו דע"ז נחלקו הראשונים, האם גם הם כלולים בחומרה המיוחדת ודינם שאדם יהרג כדי לא לעבור על איסורם, או שמא הם חלוקים מגוף איסור ע"ז ואין ליהרג כדי לא לעבור אותם. כלומר על עצם הפולחן לע"ז ודאי נאמר שיש ליהרג ולא לעבור אף בצנעא לדעת רבי אליעזר, אך מה הדין ביחס לאיסור לא תעשה של הנאה מע"ז שנלמד לאיסור מהכתוב לא ידבק בידך מאומה (דברים יג) (משנה שבת ט, ו) איסור זה אינו גוף איסור ע"ז, אלא איסור הנלווה לו האם גם לגביו יש את הדין של יהרג ואל יעבור?

מחלוקת הראשונים נסובה סביב הדין הנזכר בפסחים (כו, א) שאין מתרפאין בעצי אשירה. האם הסיבה שאסור להתרפא מע"ז גם במקום פיקוח נפש הוא משום שגם על אביזרייהו דע"ז יש דין של יהרג ואל יעבור כפי שלמד הר"ן (על הרי"ף בפסחים כו ד"ה "פרשו התוס") וחבל ראשונים נוסף בהם המאירי ומהר"ם חלאווה. או שמא הטעם שאין מתרפאין מע"ז גם במקום פיקוח נפש הוא רק מתקנת חכמים שראו סיבה ייחודית לגזור איסור כה חמור שעומד אף במקום פיקוח נפש. הראשונים שנקטו כן בארו הטעם לחומרה המיוחדת בנדון מטעמים שונים: תוס' (בפסחים שם, ד"ה "חוץ") בארו הטעם שמא ימשך המתרפא מהע"ז אחריו עד שיפלא אותו. רש"י (בפסחים שם, ד"ה "בכל") הסביר חומרת האיסור מצד מצד שהמתרפא מהע"ז נראה

כמודה באלוהות שלו. ור' יונה (שערי תשובה ג קלז) הטעים שהחמירו בדבר כיון שנראה כמחזק ידיהם של הע"ז שיאמרו שבכוחו לרפאות אדם.

ג. גדר אביזרייהו דעריות

גוף איסור עריות הוא מעשה ביאה עם ערווה. הראשונים נחלקו לגבי חיבוק ונישוק. הרמב"ם בספר המצוות מרחיב את האיסור (מצות ל"ת שנג) ונוקט שלא "לא תקרב" כולל גם איסור חיבוק ונישוק. הוא מביא לדבריו מקור מהספרא. אמנם הרמב"ם מסייג הדבר כדברי הספרי שלמרות שחיבוק ונישוק ערווה כלולים באיסור התורה, לא נתחדש לגביהם עונש כרת ששמור דווקא לגוף האיסור במעשה ביאה. וז"ל:

והמצוה השנ"ג היא שהזהירנו מקרוב לאחת מכל אלו העריות ואפילו בלא ביאה. כגון חבוק ונשיקה והדומה להם מפעולות הזנות. והוא אמרו יתעלה באזהרה מזה (אח"מ יח ו) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה. כאילו יאמר לא תקרבו מהן קרוב יביא לגלות ערוה.

ולשון ספרא [יג ב] לא תקרבו לגלות אין לי אלא שלא יגלה מניין שלא יקרב תלמוד לומר ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב אין לי אלא בנדה בל תקרב ובל תגלה ומניין לכל העריות שהן בכל תקרבו ובל תגלו תלמוד לומר לא תקרבו לגלות. ושם (ה"ח ובד"ח הכ"א) אמרו ונכרתו הנפשות העושות מה תלמוד לומר לפי שנאמר לא תקרבו יכול יהו חייבין כרת על הקריבה ת"ל העושות לא הקרבות.

הרמב"ן (בהשגות על הרמב"ם) חולק על הרמב"ם ונוקט שחיבוק ונישוק אינם נכללים בלאו עד שילקה עליהם, הוא חוכך בדעתו האם הם בגדר איסור דרבנן בלבד או שמא יש גם בהם איסור דאורייתא, אך הוא במעין איסור חצי שיעור שהוא בכלל האיסור אך לא בשלמותו. הוא מתייחס למדרש ספרא שממנו מבסס הרמב"ם את דבריו ונוקט שלאור ראיותיו הרבות מוכרחים לומר שהמדרש הזה מזכיר אסמכתא לדברי הפסוק ולא דרשה גמורה. וז"ל:

נבין מהם כי אצלם זה האיסור מדרבנן, או יהיה מן התורה דכל דמתהני מאיסורא איסורא הוא כענין בחצי שיעור, אבל אין זה עיקר מדרש בלאו הזה אלא קרא אסמכתא בעלמא. והרבה מאד כן בספרא ובסיפרי.

הוא מוכיח את דבריו ממספר ראיות. אחת מדפוסי הראיות שלו מתבססת על התנהגות חלק מהאמוראים שהתירו לעצמם לחבק משפחתם ונקטו שזה משום שמעשיהם לשם שמים. מהתנהגות זו של האמוראים מוכח שאין איסור דאורייתא

בחיבוק ונישוק שאלו היה איסור תורה לא היה מקום להתיר איסור משום סברא של כוונה לשם שמים וז"ל:

...והזכירו (שבת יג, א) בעולא נמי שאין לו ההיקש הזה לפי שהיה מנשק באחיותיו בהפסק ושינוי אבי ידיהו שלא כדרך הנושקין להכרא ואף על פי שהוא אסור באשת איש. והנה כולם אין להם המדרש הזה מלא תקרבו לגלות ערוה...

ובגמרא קדושין (פא, ב) במעשה שלרב חנן בר רבא שהושיב בת בתו קטנה בחיקו והודיעוהו שהיתה מקודשת, לומר שזה אסור באשת איש ולא אסרו עליו משום ערוה שלשאר ואחר כך אמרו לו שהוא עובר על דברי שמואל שאמר אין משתמשין באשה כלל ואמר אנא כאידך דשמואל סבירא לי דאמר הכל לשום שמים. ואילו היה בקריבה לאו גמור מן התורה לא הותרה לחסידים לחכמים העושים מעשיהם לשום שמים. אבל הכל גדר וסייג ומותר בקרובות למי שמוחזק שאינו חשוד לעשות כיעור ונמנע משאר הנשים.

יש לברר מהו גדר נגיעה בערוה הכלולה באיסור לא תקרב לדעת הרמב"ם. האם האיסור כלול כל נגיעה או שמא רק נגיעה של חיבה שדומה למעשה קרבה לביאה היא הכלולה באיסור לא תקרב, ולא כל נגיעה סתמית. בשאלה זו נחלקו הב"י והש"ך. דעת הב"י (סי' קצה) שכל נגיעה ונגיעה כלולה באיסור. הוא מזכיר את תשובת התרומת הדשן (סי' רנב) העוסק בבעל רופא שמעוניין למדוד את דופק אשתו החולה ולטפל בה כאשר היא נידה. ומדייק מדברי התשובה שהיא עוסקת גם כשאין רופאים גויים שיכולים לעשות המדידה. בהמשך דבריו מזכיר הב"י את תשובת הרמב"ן (שו"ת סי' קכו) העוסק באותו ענין ואוסר על הבעל לטפל באשתו. הב"י מדייק מלשון התשובה שאוסר על הבעל למדוד לאשתו דופק בגלל שיש רופאים גויים שיכולים לטפל בה, אך אלו הוא היה הרופא היחיד היה הרמב"ן מתיר לבעל למדוד דופק לאשתו. אך מבאר הב"י שהרמב"ן נוקט כן לשיטתו שסובר בהשגותיו על הרמב"ם שאין איסור לא תקרב בחיבוק ונישוק. אך לדעת הרמב"ם שגם נגיעה כלולה באיסור לא תקרב יש לאסור על הבעל למדוד דופק לאשתו אף בגוונא שאין רופא אחר במקום למרות שיש במניעת הטיפול פיקו"נ. הב"י חותם דבריו בצ"ע. בדבריו עולה שיש דין יהרג ואל יעבור באביזרייהו דעריות.

לעומת דברי הב"י שמרחיב איסור לא תקרב לדעת הרמב"ם לכל נגיעה, ניצבת שיטת הש"ך (יו"ד קנז ס"ק י) המצמצם את גדר האיסור לדברי הרמב"ם רק לנגיעה של חיבה. הוא מכריח כן בדעת הרמב"ם מהסיפורים הנזכרים בגמ' אודות האמוראים שנגעו במשפחתם בנימוק שהדבר נעשה לשם שמים. כלומר הש"ך מבאר שהרמב"ם

מתמודד עם ראיות הרמב"ן על ידי העמדת הסיפורים בנגיעות שאינן של חיבה שאסורות בעלמא רק מדרבנן ובאופן שנעשו על ידי האמוראים לשם שמים לא היה בהם איסור. הוא מוסיף לדקדק כן מלשון הרמב"ם (הל' אסורי ביאה פרק כא) "כל הבא על העריות דרך אברים או שחבק ונשק דרך תאוה ונהנה בקירוב בשר הרי זה לוקה מן התורה" הרי שהזכיר חיבוק ונישוק דרך תאוה שרק היא הכלולה באיסור ולא כל נגיעה סתמית. יש לדקדק מדברי הש"ך שאינו מתווכח עם הב"י בדין יהרג ואל יעבור באבזרייהו דעריות, אלא רק בנדון האם אכן נגיעה של ריפוי שאינה של חיבה כלולה בכלל איסור לא תקרב.

ד. גדר יהרג ואל יעבור באבזרייהו דעריות

כדי לברר דין אבזרייהו דעריות, האם גם בו התחדש דין יהרג ואל יעבור לסוברים כן באבזרייהו דע"ז, ניגש לראית הראשונים לכך שדין יהרג ואל יעבור מורחב לאיסורים הנלווים לגוף ג' עבירות החמורות. הר"ן הסובר כן הביא ראיה לדבריו מהגמ' בסוף פרק בן סורר (סנהדרין עה) הגמ' מביאה סיפור אודות אדם ש"נתן עיניו באשה אחת" עד שחלה ואמרו הרופאים שאין רפואה לחוליו אלא אם כן תיבעל לו. חכמים פסקו שלא תיבעל לו אף במחיר שהאדם ימות. חזרו הרופאים ונתנו חוות דעת שאם תעמוד לפניו ערומה יבוא מזור לחוליו, פסקו חכמים שוב שעדיף שימות ולא תחטא ותעמוד כך לפניו. שוב הביעו הרופאים דעתם ואמרו שאם תשוחח עימו "מאחורי הגדר" כלומר באופן של התייחדות יתרפא החולה. המשיכו חכמים והחזיקו בדעתם שנכון שימות ולא תשוחח עימו באופן זה של התייחדות. הגמ' מזכירה מחלוקת בין התנאים האם אשה זו הייתה אשת איש ומכח זה החמירו חכמים בדין ולא התחשבו בחוליו, או שהיתה האשה פנויה והחמירו חכמים משום הפגם שעלול היה להידבק במשפחה אלו היתה עושה עם החולה עבירה כדי שיתרפא. מדברי הגמ' עולה שאם היתה האשה אשת איש, מובן לנו מדוע חכמים נקטו שעדיף שהחולה ימות ולא תיבעל לו שהרי איסור עריות הינו משלושת העבירות החמורות עליהן יש אף ליהרג כדי לא לעבור אותם. וכמו כן מתיישב לנו שחכמים אסרו שתעמוד לפניו ערומה אף שאין בזה את גוף איסור עריות, סוף סוף יש בזה איסור הנלווה לאיסור עריות, וזה יובן רק אם ננקוט כדברי הר"ן שגם בדין אבזרייהו דעריות יש דין ליהרג ולא לעבור על האיסור. לעומת זאת לחולקים וסוברים שאין דין ליהרג ולא לעבור באבזרייהו דעריות סוגית הגמ' צריכה עיון, מדוע נקטו חכמים שימות ולא תעמוד לפניו.

פסיקת חכמים בסוגיא בסנהדרין נראית קשה גם לשיטת הר"ן שהרי בשלב השלישי הציצו הרופאים שתשמש עימו מאחורי הגדר, ואף את זה אסרו חכמים למרות שהרופאים נקטו שהחולה ימות אם הדבר יבצר ממנו. והלא לכאורה שיחה אינה כלולה באיסור אביזרייהו דעריות ומדוע ימות ולא תעבור העבירה? כך שואל גליון המהרשא בסנהדרין שם. ליישב הקושי אפשר לחדש שבשונה משיחה רגילה של דבר איסור שלמרות שהיא אסורה אינה כלולה באביזרייהו דעריות, שיחה שכל עניינה פריצות ודבר עבירה של השתקקות לדבר איסור עריות שנעצר רק מכח פסיקת חכמים נכלל בגדר איסור "לא יקרב" ושונה משיחה סתמית שאינה כלולה באיסור. סברה מעין זו נזכרת בדברי הרב משה פינשטיין,¹ הוא מבאר שגדר איסור עריות הוא מעשה שמביא לידי גוף העבירה. וממילא שונה שיחה סתמית משיחה שכל עניינה התשוקקות לדבר עבירה ממש כפי תאוותו, ומה שמחשבתו נגדעת מכח פסיקת חכמים אינו משנה את גדר השיחה כאיסור אביזרייהו דעריות.

הסוגיא בסנהדרין יכולה להתפרש לשיטת הראשונים החולקים וסוברים שאין דין יהרג ואל יעבור באביזרייהו דעריות בשני אופנים: אפשר לבאר שפסיקת חכמים לא היתה לפי שורת הדין, אלא קנס השיתו חכמים על האדם שנתן עיניו באשת איש וכתוצאה מכך חלה שבשום אופן לא יתנו היתר לחולי כזה שבא ישירות מתאוה של עבירה שדינה יהרג ואל יעבור.

נראה שלהסבר זה התכוון התוספת יום הכיפורים (יומא פב, א) וז"ל: "וראיה זו איני מכיר דשאני התם דהחולי בא מחמת העבירה ולפיכך ימות ולא יעשה עבירה אבל אם אנסוהו לכ"ג שיבא על אלמנה דהוא איסורי לאוין מנ"ל דיהרג".

נזכיר אפשרות נוספת לפרש הסיבה שחכמים נקטו שיהרג ואל תעמוד לפניו בחוסר צניעות אף לסוברים שאין דין יהרג ואל יעבור באביזרייהו דעריות, את אפשרות זו מעלה הערוך לנר לפירושו יש להטעים את פסיקת חכמים מצד שהם השתכנעו שדברי הרופאים אינם נכונים. שהרי שהרופאים טענו בתחילה בוודאות שהאדם ימות אם לא תיבעל לו ולאחר שראו שחכמים אינם מתירים הדבר שינו את חוות דעתם והחליטו שמספיק שתעמוד לפניו בחוסר צניעות, שינוי זה של דעת הרופאים גרם לכך שחכמים לא סמכו על דעת הרופאים כלל וכלל. ואף שבאופן כללי אנו

1 שו"ת אגרות משה אבה"ע סי' מד.

חוששים לדברי הרופאים בענייני סכנת חיים שאף אם אינם נאמנים מצד תורת ע"א באיסורים כגון שאינם יהודים או אינם שומרים על תורה ומצווה עדיין אנו חוששים לדבריהם מתורת ספק. בנדון הסיפור בסנהדרין שאין רפאה בדוקה לחולי הלב על ידי מימוש הדבר, ונוסף לכך הרופאים שינו דעתם באופן כה חד נקטו חכמים ששוב אין להאמין להם כלל ואף לא לחוש לדבריהם. להסבר זה יש לבאר שנדון הגמ' האם היתה אשת איש או פנויה והחמירו חכמים משום פגם משפחה, מוסב רק על פסיקת חכמים הראשונה, ואלו ביחס לפסיקה השניה אודות העמידה לפניו, וביחס לפסיקה השלישית אודות תשוח לפניו מאחורי הגדר אין הגמ' עוסקת שהרי שם החמירו חכמים מצד שלאחר ששינו הרופאים את חוות דעתם שוב אין חכמים חוששים כלל לדעת הרופאים. הערוך לנר מביא להסבר זה סיעתא מדברי הגמ' שמזכירה את הנימוק של פגם משפחה כדי לבאר מדוע חכמים החמירו במקום פיקוח נפש, ובפשטות בשיחה מאחורי הגדר אין כל כך פגם עד שתיפגם המשפחה, אך להסבר שלו בסוגיא ניחא שהגמ' לא מנמקת נימוק לפסיקה השניה והשלישית של חכמים אלא רק לראשונה.

ה. פסיקת דין יהרג ואל יעבור באביזרייהו דע"ז

הרמב"ם לא הביע דעתו בפירוש לגבי סוגית דין יהרג ואל יעבור באביזרייהו דעריות, אמנם כאשר מדקדקים בפסיקותיו נמצא שאינו מזכיר את הדין של אין מתרפאין מעצי אשירה. מהשמטה זו מדקדק המנחת חינוך (מצוה רצה-רצו) שדעת הרמב"ם שאין דין יהרג ואל יעבור באביזרייהו דע"ז. הסבר המנחת חינוך להשמטת הרמב"ם את הסוגיא קשה שהלא גם אם סובר הרמב"ם שאין דין יהרג ואל יעבור באביזרייהו דעריות היה לו להזכיר הדין שהתחדש שאין מתרפאים בעצי אשירה שהוא דין מדברי חכמים מאחד מהטעמים שהטעימו הראשונים כגון שלא יראה כמודה בע"ז ומדוע השמיטו? יעויין בשפת אמת (פסחים כה ד"ה "הנה") שמציע פשט חדש בסוגיא לפי הרמב"ם, גם לפירושו הרמב"ם סובר שאין דין יהרג ואל יעבור באביזרייהו דעריות.

מדברי השו"ע בהלכות עבודת כוכבים (יו"ד קנה ב) עולה שפוסק עיקר לדינא כדעת הרמב"ם והראשונים הסוברים שאין דין יהרג ואל יעבור באביזרייהו דע"ז. את השיטה הזו מזכיר בסתם, ורק לאחר מכן מזכיר את שיטה המחמירה בתור יש אומרים. כך מתבהר גם גם מהמשך דבריו בסימנים הבאים (יו"ד קנז א) שם מזכיר את החובה ליהרג ולא לעבור על גוף איסור עבודה זרה, ואינו מרחיב הדבר

לאיסורים הנלווים אלה. לעומתו הרמ"א (שם) פוסק להדיא כדברי הראשונים המרחיבים את דין יהרג ואל יעבור גם לאביזרייהו דעריות וכלשונו: "כל איסור עבודת כוכבים וג"ע וש"ד אף על פי שאין בו מיתה, רק לאו בעלמא, צריך ליהרג ולא לעבור".²

ו. היחס בין אביזרייהו דע"ז ואביזרייהו דעריות

השולחן ערוך (יו"ד קצה) פוסק בסתמא שאסור לבעל רופא למשש דופק לאשתו כאשר היא נידה. הוא לא חילק בין אם יש רופא גוי בנמצא או לא, ובין יש בצורך המדידה משום פיקו"ח או לאו, ובלשונו: "אם בעלה רופא, אסור למשש לה הדפק". אמנם הרמ"א (שם) מתווכח ונוקט שנהגו להתיר לבעל לטפל באשתו אף כאשר היא נידה כשאין ברירה אחרת. וקל וחומר שמותר לבעל למשש דופק לאשתו כאשר היא חולה ואין רופא גוי בנמצא כך שיש בדבר משום סכנה, וז"ל: "ולפי מה שכתבתי דנוהגין היתר אם צריכה אליו דמשמש לה, כ"ש דמותר למשש לה הדפק אם אין רופא אחר וצריכה אליו ויש סכנה בחליה".

כאשר נשווה את הפסקים בין דין אביזרייהו דע"ז ואביזרייהו דעריות נמצא במבט ראשוני סתירה בדעת הרמ"א והשו"ע, נפתח בסתירה בדעת הרמ"א: בהל' עבודה זרה (יו"ד קנז) נקט הרמ"א כדבר פשוט כדעת הר"ן שיש באביזרייהו דע"ז דין יהרג ואל יעבור. ואלו בפסיקה בהל' נידה (יו"ד קצה) נוקט שבמקום סכנה נהגו להקל? אמנם כל מעיין יתן דעתו לתשובה הברורה שלעולם סובר הרמ"א כדבריו הברורים בהלכות עבודה זרה שעל כל שלושת העבירות החמורות יש למסור נפש ולא לעבור עליהם וכך גם ביחס לאביזרייהו שלהן. ומה שמקל בטיפול באשתו החולה או במדידת הדופק שלה אינו משום שמקל בדין אביזרייהו דעריות, אלא כי סובר הרמ"א כדעת הרמב"ן שכלל אין איסור "לא תקרב" בנגיעה בלבד. כלומר פוסק הרמ"א שאיסור נגיעה בערוה הינו מדרבנן ולא מן התורה וממילא במקום סכנה

² יש לעיין שמדקדוק דברי הרמ"א שהזכיר דין אביזרייהו דג' עבירות ופרט את שלושתם משמע שמצא איסורים הנלווים גם לש"ד. ולכאורה צ"ע היכן יש לאיסור ש"ד איסורי לאו שאינם כלולים בחיוב מיתה. או שהרוצח נטל את חייו של הנרצח או שלא ואיך מצינו ש"ד למחצה. ויתכן שמכוון לדין המלבין פני חברו כפי שנוכח בגמ' בברכות מג ב נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים. וכן ביאר בשו"ת בנין ציון סי' קעב.

לא אסרו חכמים את הדבר. פסיקתו תהיה נכונה אף לדעת הרמב"ם לפי פירוש הש"ך הנוקט בדעת הרמב"ם שרק נגיעה של חיבה היא הכלולה באיסור תורה של "לא תקרב" אך טיפול בחולה ומדידת דופק שאינם נגיעה של חיבה אסורים רק מדרבנן ובמקום סכנה לא העמידו דבריהם.

אמנם הסתירה בדעת השו"ע צ"ע, שהנה בהלכות עבודה זרה מדוקדק מהשמטת הרמב"ם את דין אין מתרפאין בעצי אשירה שנוקט שאין דין למסור נפש על אבזרייהו דע"ז, וכפי שהזכרנו שדקדק המנחת חינוך. וכן נקט השו"ע בהלכות עבודה זרה (יו"ד קנה ו-קנז) ואלו בהלכות נידה (יו"ד קצה) סתם השו"ע שבעל לא יטפל באשתו נידה בכל מצב ואף במקום סכנה כפי שפרש דבריו להדיא בבית יוסף. ואם כן פסק שיש דין ליהרג ולא לעבור אף על אבזרייהו דעריות. צ"ע מנין לרב יוסף קארו לחלק בין דין יהרג ואל יעבור בסוגיית עבודה זרה ליהרג ואל יעבור בסוגיית עריות? שהרי הר"ן בפסחים הסובר שיש דין ליהרג ולא לעבור אף על אבזרייהו דע"ז ביסס דבריו על הסוגיא בסוף פרק בן סורר ומורה העוסקת באבזרייהו דעריות. כלומר הוא נוקט שדינם שווה, ומהו הסברא והמקור של השו"ע לחלק בין שני הדינים?

אפשר לחלק מסברא בין מצב בו האיסור הנלווה שונה במהותו מגוף האיסור לבין מציאות בה האיסור הנלווה דומה בעיקרון שלו לגוף האיסור. ונבאר הדבר, גוף איסור ע"ז הוא להשתחוות לאלהים אחרים, ואלו אבזרייהו דע"ז הוא ליהנות מהע"ז כמו להתרפאות ממנו. כיון שהאיסור הנלווה שונה במהותו מגוף האיסור נוקט השו"ע שאין דין ליהרג ולא לעבור על אבזרייהו דע"ז. לעומת זאת גוף איסור עריות הוא הנאת ביאה מהערווה והאיסור הנלווה לה לדברי הרמב"ם הוא הנאת הגוף בחיבוק ונישוק, כיון שהאבזרייהו דעריות דומה בעקרון שלו לגוף האיסור יהיה דין ליהרג ולא לעבור אף על האיסור הנלווה. חילוק זה נמצא בדברי האבני נזר³ (יו"ד קכח) וז"ל:

3 האבני נזר מחלק חילוק זה בדעת הרמ"א. ואלו אנו השתמשנו בסברתו ליישב דעת השו"ע. האבני נזר דקדק בדברי הרמ"א מסתימתו על דברי השו"ע בסי' קנה שיש דין ליהרג ולא לעבור רק באבזרייהו דעריות ולא באבזרייהו דע"ז. וצלע"ג על דבריו, שהרי הרמ"א כותב להדיא בסימן קנז שבכל ג' העבירות החמורות יש ליהרג אף על אבזרייהו. וכן מפורש להדיא בדבריו בדרכי משה הקצר בסי' קנה: "דהוא הדין לאו של עבודה זרה כגון ליהנות מעבודה זרה או לאו של גילוי עריות יהרג ואל יעבור".

אך לק"מ דדוקא בחייבי לאוין דעריות דהוא מין איסור אחד עם חייבי כריתות דאידי ואידי נהנה ממשגל באיסור. אלא שזה איסור קל וזה חמור. משא"כ בנהנה מע"ז שאינו מעין האיסור ע"ז שמאמין בע"ז ח"ו. וזה רק נהנה מהעצים אלא שהתורה אסרתן משום שעבדו אליהם. והוא כשאר איסורי הנאה. ואינו נחשב אביזרייהו דע"ז כלל.

באופן אחר אפשר לחלק מסברא בין איסור אביזרייהו דע"ז שנלמדים מפסוק אחר ושונה מהכתוב שאוסר לעבוד ע"ז. האיסור ליהנות מע"ז נלמד מ'לא ידבק בידך' שהוא מקור אחר מאיסור ע"ז. לעומת זאת איסור קריבה לעריות בחיבוק ונישוק נלמד מאותו מקור ממנו למדים איסור ביאה. 'לא תקרב', ונימא שבמקום בו האיסור הוא אחר מעצם האיסור החמור נוקט השו"ע כראשונים שאין דין יהרג ולא יעבור על אביזרייהו. משא"כ בעריות שם האיסור נלמד ממשם מאותו פסוק של עצם האיסור, אין לחלק בגדר יהרג ולא יעבור בין גוף האיסור ללאו הנוסף שכלול בו. למרות שלגבי עונש הכרת יש חילוק ביניהם.

יישבנו מסברא לחלק בין דין יהרג ואל יעבור באביזרייהו דע"ז לדין זה באביזרייהו דעריות. אך עדין קשה מנין לרב יוסף קארו לחלק ביניהם, ועל איזה ראשון הוא נסמך בחלוקה זו? נראה שביסוס דבריו עומדים על שיטת הרמב"ם, והמקור לכך הוא הספרא ממנו למד את הרחבת איסור לא תקרב גם לחיבוק ונישוק. המדרש נזקק לפסוק מיוחד כדי ללמוד שאין עונש כרת על חיבוק ונישוק וז"ל המדרש: "ונכרתו הנפשות העושות מה תלמוד לומר לפי שנאמר לא תקרבו יכול יהו חייבין כרת על הקריבה ת"ל העושות לא הקרבות". מדברי המדרש שמזיק פסוק כדי ללמוד שאין חייבים כרת על אביזרייהו דעריות, מדוקדק שבכל שאר הדינים שווים האיסורים הנלווים לעריות לגוף האיסור, במכלול איסורי עריות יש דין ליהרג ולא לעבור, והחילוק היחיד הקיים בין גוף האיסור לאביזרייהו הוא רק ביחס לעונש הכרת.

ז. סיכום

בסיכום דברינו עולה שלמרות שראשונים רבים השוו בין דין אביזרייהו דע"ז לדין זה של עריות עד שבססו את דינו של האיסורים הנלווים לע"ז מהדינים הנלווים לעריות. מדברי הרמב"ם וכפסיקת השו"ע נמצא שיש בין שני הדינים חלוקה. הסברנו את הסברה לחלק בין השנים, באביזרייהו דע"ז בהם גוף האיסור והאיסורים הנלווים שונים במהותם דבר שמתבטא גם בכך שהם נלמדים מפסוקים שונים, אין

דין ליהרג ולא לעבור על אבזרייהו. לעומת זאת באבזרייהו דעריית שבה יש דמיון מהותי בין גוף האיסור לאיסורים הנלווים מה שמתבטא גם בכך שהם נלמדים מפסק זהה של "לא תקרב" עד שהמדרש נאלץ למצוא מקור לכך שיש הבדל ביניהם לגבי עונש הכרת, יש להשוות דין יהרג ואל יעבור לאבזרייהו דאיסור כמו לגוף האיסור.